

„Jako muže a ženu je stvořil“: Rozporný přístup římskokatolické církve k genderu

Jiří Pavlík

Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta

‘Male and Female He Created Them’: The Roman Catholic Church’s Inconsistent Stance on Gender

Abstract: The article deals with the document ‘Male and Female He Created Them: Toward a Path of Dialogue on the Question of Gender Theory in Education’, published by the Congregation for Catholic Education in June 2019. The document is a guideline for Catholic schools, which they can apply to control and moderate the discussion on gender issues at the level of local churches and educational institutions. The article presents several worldwide responses to the document chiefly in the Catholic media, and then provides a rhetorical analysis and critique of its content. The analysis reveals some of the text’s rhetorical devices, including labelling, the self-referentiality typical of Church documents, and inconsistencies arising from attempts to balance its message, reflecting the conflicting loyalties of representatives of the church hierarchy since the Second Vatican Council. The article then carries out a more general critique of the Roman Catholic discourse on gender, which plays a significant role in fuelling the contemporary culture wars. This critique reveals the Church’s lack of self-reflection on its position and the arbitrary nature of its interpretations of gender related phenomena. Finally, it also highlights the political nature of the Church’s gender discourse, which seeks to uphold the status quo of the Church’s power structure.

Keywords: Catholic church, gender theory, anti-gender movement, ideology, heteronormativity, homosexuality, transgender, intersexuality

Pavlík Jiří. 2023. „Jako muže a ženu je stvořil“: Rozporný přístup římskokatolické církve k genderu. *Gender a výzkum / Gender and Research* 24 (2): 26–52, <https://doi.org/10.13060/gav.2023.014>.

Vatikánský dokument o genderu a zesílení českého antigenderového diskursu

Vatikánská Kongregace pro katolickou výchovu¹, úřad vykonávající dohled nad římskokatolickým školstvím, vydala v únoru 2019 dokument „*Jako muže a ženu je stvořil*“: *Cestou dialogu o otázkách genderu ve výchově*², v němž se věnuje vztahu církve k genderovým teoriím. Dokument je další, tentokrát monotematickou a adresnou reakcí římskokatolických církevních představitelů na prosazování genderových teorií do školních osnov v řadě zemí rozvinutého světa. Byl vydán krátce poté, co se i v českých křesťanských kruzích rozproudila intenzivní diskuse o genderových otázkách.

Polarizace názorů v místních církvích v ČR vzrostla v souvislosti se snahami o ratifikaci *Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí* (dále *Istanbulská úmluva*). V neděli 13. května 2018 byl v římskokatolických kostelích přečten pastýřský list českých a moravských biskupů k *Istanbulské úmluvě* (Čeští a moravští biskupové 2018), ve kterém se biskupové odvolávají na zažitě „formy rytířského chování vůči ženám“ předávané rodiči při výchově dětem, díky kterým není žádné další úmluvy třeba, a zvláště ne takové, která nestaví na „přirozeném řádu“, nýbrž „veškeré chování vůči ženám chce vidět jen ve světle historicky nerovného poměru sil mezi muži a ženami“.³

Toto byl klíčový okamžik, kdy oficiální reprezentace české římskokatolické církve ukázala, že otázka nerovnosti žen a mužů je pro ni věcí tak zásadního významu, že je ochotná velmi aktivisticky a vyhraněně zasahovat do politiky sekulárního státu. Dosud bylo toto téma možno chápat jako pole působnosti jednotlivých konzervativních aktivistických spolků působících v rámci této církve, jako je Aliance pro rodinu, ale nyní tento aktivismus nabyl vyšší legitimacy. Nechvalně proslulé kázání probošta Královské kolegiální kapituly Všech svatých Petra Piňhy ve svatovítské katedrále dne

¹ V rámci reformy římské kurie apoštolskou konstitucí papeže Františka *Praedicate evangelium*, promulgované 19. března 2022, byla Kongregace pro katolickou výchovu sloučena s Pontifikální radou pro kulturu do nového úřadu s názvem Dikasterium pro kulturu a výchovu. Pokud však budu v tomto článku hovořit o publikaci dokumentu, budu stále hovořit o „kongregaci“ v souladu s nomenklaturou roku 2019.

² Dokument je dostupný v sedmi jazykových mutacích (it, en, es, fr, pt, pl, de) na stránkách Dikasteria (z rozcestníku na adrese <http://www.educatio.va/content/cec/en/documents/documents-of-the-Congregation.html>). Český překlad pod titulem *Jako muže a ženu je stvořil. Cestou dialogu o otázkách genderu ve výchově* (překladatel neuveden) vydal pro vnitřní potřebu sekretariát České biskupské konference v roce 2020 jako 45. svazek červené řady, publikující dokumenty vatikánských dikasterií, a je dostupný na stránkách ČBK (https://cbk.cirkev.cz/dokumenty/dokument-c-45-jako-muze-a-zenu-je-stvoril_248).

³ Na tento text se znovu odvolává společné prohlášení České biskupské konference, vydané na Velehradě 5. července 2023, k aktuálnímu dění ve společnosti, které se týká rodiny, manželství a Istanbulské úmluvy. Ke dni zpracování dostupné pouze na stránkách cirkev.cz (Čeští a moravští biskupové 2023).

28. září 2018 hrozící apokalyptickou vizí vlády nadřazené třídy homosexuálů už bylo jen nejkřiklavějším veřejným projevem této nové oficiální linie české partikulární církve.

Nelze ovšem pominout, že se v této církvi ozvala také řada oponentních hlasů a těm nejvýraznějším – Tomáši Halíkovi a Tomáši Petráčkovi (Pergler, Klézl 2018; Honzejek 2018) – se dokonce za jejich vystupování ve prospěch *Istanbulské úmluvy* dostalo trestního postihu ve formě úředního napomenutí (Heroldová 2018). Do této rozjitřené atmosféry v české a moravské církevní provincii římskokatolické církve přišel uvedený dokument vatikánské kongregace, který někteří zastánci vstřícnějších postojů k *Istanbulské úmluvě* a genderovým teoriím přijali vlastně s úlevou jako „vyvážené stanovisko“.⁴

Vydání dokumentu a mediální ohlasy

Dokument je signován prefektem kongregace kardinálem Giuseppem Versaldim a sekretářem kongregace arcibiskupem Angelem V. Zanim⁵ dne 2. února 2019 a tento den je také uváděn na webu dnešního Dikasteria pro kulturu a výchovu jako datum jeho vydání. Nicméně zveřejněn byl teprve v červnu téhož roku, kdy se také vzedmula vlna mediálních ohlasů celé řady katolických komentátorů. Jeho zveřejnění proběhlo v nezvyklé tichosti, jak upozorňuje severoamerický dopisovatel z Vatikánu pracující pro francouzský katolický deník *La croix* Robert Mickens ve druhém červnovém dílu svého sobotního seriálu „Letter from Rome“ s barvitým titulkem „Vatican document on gender is like lipstick on a pig“ (Mickens 2019).

Mickens v článku uvádí, že dokument byl vypuštěn 10. června 2019 bez předchozího upozornění. Někteří novináři se prý sice dozvěděli o jeho existenci už čtyři dny před vydáním, avšak bylo to ze zdrojů mimo Vatikán. Obvyklý postup při vydávání dokumentů římské kurie přitom bývá, že několik dní předem vydá tisková kancelář Svatého stolce oficiální tiskovou zprávu, stanoví datum zveřejnění a alespoň několik hodin před zveřejněním rozešle embargované kopie akreditovaným novinářům a novinářkám. Velmi často také představený daného úřadu, případně odborníci, kteří se podíleli na formulování textu, pořádají tiskovou konferenci. Tento proces

⁴ Za vyvážený pokládal text např. David Bouma (Bouma 2019) nebo plzeňský biskup Tomáš Holub (Honzejek 2019), který v rozhovoru dává najevo, že stojí na pozicích prezentovaných dokumentem a chápe jeho vydání jako uklidnění rozjitřené vnitrocírkevní debaty a jeho obsah jako středovou pozici mezi dvěma ideologickými tábory.

⁵ Signace neznamená u vatikánských dokumentů autorství. Dokumenty a podklady k nim zpracovávají anonymně různí teologové podle zadání daného úřadu. Jejich jména jsou v některých případech známa, jindy jsou předmětem historického výzkumu (např. zkoumání encykliky papeže Pavla VI. *Humanae vitae* ukazuje vliv krakovského kardinála a budoucího papeže Karla Wojtyły; srov. Barberi, Selling 2013). Jméno autora nebo autorky (Mickens uvažuje i o ženě, belgické antigenderové autorce a poradkyni Pontifikální rady pro kulturu Marguerite Peeters; srov. Mickens 2019) dokumentu o genderu známo není.

u dokumentu o genderu neproběhl, novináři pouze zničehonic dopoledne před vydáním dostali jeho kopii e-mailem se striktním embargem do půl čtvrté. Mickens dále uvádí, že ještě 14. června nebyl dokument na oficiálních stránkách Vatikánu, a to ani v sekci dané kongregace.⁶ Nezvyklý postup přivedl Mickense k závěru, že dokument o genderu není něco, čím se Kongregace pro katolickou výchovu chtěla chlubit, a že se jedná spíš o jakýsi ústupek, jímž chce římská kurie uklidnit tradicionalisty a sociální konzervativce, kteří jsou nejhlasitějšími kritiky pontifikátu papeže Františka.

Na vydání tohoto textu načasované na měsíc červen, kdy probíhají velké LGBTQ+ Pride aktivity, zareagoval okamžitě veřejným prohlášením výkonný ředitel New Ways Ministry, severoamerické organizace zastupující práva a zájmy LGBTQ+ lidí v katolické církvi, Francis DeBernardo (DeBernardo 2019). Píše, že dokument je škodlivý nástroj, který bude používán k utlačování a zraňování nejen transgender lidí, ale i leseb, gayů a bisexuálních osob; že Vatikán uvázl v době temna, ignoruje vědecký diskurs a životní zkušenost LGBTQ+ osob a prosazuje chybné učení spočívající na mýtech, pověrách a klamu; a že je sice pěkné, když Vatikán zve lidi k dialogu, ale že dialog je zbytečný, jestliže církev předem oznámí, že lidé, kterým chce údajně naslouchat, jsou ovlivněni ideologií.⁷

Na DeBernardovo prohlášení poté odkazovala některá katolická i sekulární média, která o publikaci dokumentu referovala kriticky, a citovala z něj také některé pasáže (McElwee 2019; La Croix International 2019; Pullella 2019). Jiná katolická média informovala o dokumentu bez hodnoticích poznámek a poskytla i podrobnější seznámení s obsahem textu (O'Connell 2019; Catholic News Agency 2019). Rozsáhlejší článek hodnotící dokument kladně, ale dávající prostor i kritikům (zejména otevřenému zastánci LGBTQ+ komunity, americkému jezuitskému knězi Jamesi Martinovi, který o textu kriticky tweetoval a sdílel odmítavé stanovisko New Ways Ministry) vyšel na webu kanadského katolického týdeníku *The Catholic Register* (Jones 2019). Totéž médium v tentýž den vydalo také krátkou zprávu, že biskupské konference biskupů Spojených států amerických a biskupů Anglie a Walesu uvítaly prohlášení Vatikánu, že „genderová ideologie se protíví víře i rozumu“ (Bachmann 2019). Triumfálním tónem komentuje vydání textu článek konzervativního amerického média *National Catholic*

⁶ Tento stav platí prakticky dodnes. Dokument se stále poměrně těžko dohledává, což je umocněno nedávnou změnou struktury a nomenklatury vatikánských úřadů.

⁷ Jedna z argumentačních figur dokumentu staví na protikladu přirozenosti a ideologie, v němž katolické pojetí figuruje jako přirozené, zatímco alternativní genderové teorie jsou označovány jako ideologie. Termín „genderová ideologie“ nemá žádný hlubší teoretický zdůvodnění, ale je užíván jako rétorický nástroj boje konzervativních politiků, představitelů katolické církve a evangelikálních církví proti aktivistům a aktivistkám za práva žen a LGBTQ+ lidí a proti badatelům a badatelkám, kteří zpochybňují esencialistické a naturalistické interpretace genderu a sexuality (Kuhar, Paternotte 2017: 5).

Register končí děkováním Bohu, že v duchovním boji proti genderovému relativismu zasadil tento úder (Armstrong 2019).

Po těchto bezprostředních reakcích převážně profesionálních novinářů přišla také řada důkladnějších a osobnějších reflexí vyjadřujících nad novým dokumentem znepokojení. Například diakon Ray Dever z Floridy se obává, že vyjádření kongregace zhorší diskriminaci transgender studentů na katolických školách a povede k jejich další stigmatizaci (Dever 2019). Blog projektu zkoumajícího vztahy náboženství a genderového násilí The Shiloh Project převzal kritickou analýzu vatikánského textu, kterou britská teoložka Susannah Cornwall publikovala na Facebooku 13. června 2019 a v níž odhaluje manipulativnost dokumentu a reakční a defenzivní charakter jeho argumentace bez vnímavosti pro zkušenost druhých lidí (Cornwall 2019). Brzy nato teolog z jezuitské univerzity v kalifornské Santa Claře Paul J. Schutz poukázal na to, že dokument nerespektuje stav současné vědy, je v rozporu se soudobými katolickými přístupy k interpretaci Bible a postrádá pastorační citlivost, protože je slepý k obtížím, kterým čelí LGBTQ+ lidé v každodenním životě v církvi i ve společnosti (Schutz 2019).

Proti dokumentu se ve společném prohlášení ohradily také organizace zastupující intersexuální osoby. Text prohlášení má formu petice žádající změnu stanoviska k odchylkám pohlavních znaků a dialog uznávající existenci intersexuálních osob a přiznávající jim právo na rozhodnutí, jak se bude zacházet s jejich tělem. Prohlášení bylo publikováno anglicky, španělsky a italsky 17. června 2019 na stránkách Intersex Human Rights Australia a ke dni poslední aktualizace bylo podepsáno 56 organizacemi zastupujícími intersexuální osoby v různých částech světa, 122 dalšími organizacemi s příbuznou agendou a velkým množstvím jednotlivců (Intersex Human Rights Australia 2019).

Metodologické poznámky

Hodnota mediálních ohlasů

Uvedený přehled ohlasů je demonstrativní a má několik základních omezení. Jde o přehled ohlasů v internetových médiích, který se zaměřuje výhradně na ohlasy v anglické jazykové oblasti. Obdobnou vlnu reakcí registrujeme i ve španělském, polském, německém prostředí a dalších katolických jazykových oblastech a bylo by zajímavé pro poznání geografické různosti katolické komunity provést mapování četnosti pozitivních a kritických ohlasů textu i jinde. To však není cílem této práce. Zamýšlel jsem pouze demonstrovat, že katolický svět není názorový monolit, že v něm existuje kvalifikovaná vnitřní opozice, která dostává hlas v etablovaných katolických médiích, což se na anglickém prostředí dobře ukazuje, protože má stále nejvýznamnější globální dopad.

Dále může přehled vyvolávat námitku, že dávám více prostoru kritickým hlasům. Osobně se mi sice zdá, že četnost negativních reakcí je vyšší, a výběr je tedy propor-

cionální, avšak jde o subjektivní dojem nepodložený vyčerpávající rešerší. Na počtu explicitně podpůrných referencí však nezáleží, protože v normotvorbě katolické církve se legitimita názoru neopírá o množství podporovatelů, nýbrž o postavení jeho zastánců v hierarchii církevní struktury. Legitimita a autorita katolického církevního učení je založena na úředním pověření (magisterium) a je konstruována interpretací historických pramenů (Písmo a tradice). Pouze sekundárně je podepřena úsudkem řadových katolíků a katoliček o tom, co je hodno víry (*sensus fidei* či *s. fidelium* – „smysl/cit pro víru“ či „smysl/cit věřících“). Církev nemá institucionalizované metody zjišťování *sensu fidei*,⁸ takže tato veličina bývá zpravidla spíše metafyzicky předpokládána než zastoupena skutečně projeveným souhlasem. Praxe formulování katolického myšlení nepracuje se *sensem fidei* jako s proměnnou, jejíž hodnota se má zjišťovat, nýbrž jako s konstantou. Proto jsou všechny nesouhlasné hlasy „z lidu“ velmi cenné pro zjišťování rozmanitosti reálné víry katolíků, na druhou stranu bývají nepohodlné pro církevní hierarchii, která u konstanty očekává, že je dána.

Cíle analýzy dokumentu

V dalším textu se budu věnovat kritice dokumentu, a to ve dvou rovinách. Nejprve popíšu jeho podobu a shrnu výsledky rétorické analýzy, která určuje, z jaké pozice dokument hovoří a k jakému publiku se obrací, jakým způsobem spoluutváří rétorickou situaci, do níž hovoří, a jak prezentuje sám sebe a své cíle. Zhodnotím také hlavní prostředky použité k posílení přesvědčivosti a upozorním na některé kompoziční nedostatky. Poté se budu zabývat kritikou užitých argumentů. Text má celou řadu nedostatků proto, že názory, s nimiž polemizuje, značně zjednodušuje nebo i překrucuje. Avšak systematické napravování této vady není záměrem článku. Jeho cílem je identifikovat v dokumentu myšlenkové konstrukce, u kterých lze poukázat na nedůslednost či vnitřní rozpornost argumentace církevního magisteria nebo jeho nedostačnou sebereflexi, díky níž se nevědomky obrací samo proti sobě. Dokument totiž v oblasti genderu několikrát uplatňuje postupy a zásady, které by se církevní autority v jiné oblasti církevního myšlení či praxe aplikovat zdráhaly.

⁸ Určitá snaha o posun v této oblasti nastala za papeže Františka, který zahájil tzv. „synodální proces“ (srov. General Secretariat of the Synod 2021) spočívající v dotazování se věřících na jejich vnímání problémů církve v jejich okolí. Není to však pevná součást rozhodování o věroučných a disciplinárních otázkách a neprovádí se kvantifikace těchto hlasů tak, aby se tento proces blížil přímo hlasování. Jde spíše o jakýsi širší brainstorming před plenárními zasedáními římské biskupské synody. K takovému neformálnímu celosvětovému dotazování náhodných respondentů na všech úrovních došlo před synodou o rodině (2014–2015) a synodou o mládeži (2018). Nyní probíhá synoda o synodalitě (2021–2025), která by mohla tomuto modelu zjišťování církevního veřejného mínění dát formálnější podobu a její první fáze (říjen 2021 – květen 2022) spočívala v diskusích na zadaná témata v malých skupinkách ve farnostech na celém světě, jejichž závěry byly zaznamenávány a dále zpracovány (šlo tedy o jakousi kvalitativní analýzu globálních rozměrů).

Kritika dokumentu *Jako muže a ženu je stvořil*

Popis dokumentu a rétorická analýza

Vatikánský dokument *Jako muže a ženu je stvořil*, byl vydán v několika jazykových mutacích.⁹ U dokumentů katolické církve se za autoritativní znění (*editio typica*) pokládá zpravidla verze latinská, je-li publikována,¹⁰ nebo jazyková verze vydaná v oficiálním věstníku *Acta Apostolicae Sedis* (AAS). Tento text však v AAS publikován nebyl a jeho latinská mutace na stránkách Dikasteria pro kulturu a výchovu také není uvedena, takže se domnívám, že všechny publikované verze v živých jazycích můžeme pokládat za stejně autentické originály. Tento článek však vychází v českém jazyce, a bude se proto odvolávat na český překlad, který na stránkách dikasteria publikován není, a jeho váha je tedy nižší. V několika případech, kdy bude záležet na tónu formulace, upozorním proto také na odchylky od anglického nebo italského znění.¹¹

Text je poměrně krátký, v češtině má rozsah 25 normostran.¹² Podobně jako jiné moderní církevní dokumenty, ať už papežské či koncilní anebo dokumenty různých dikasterií římské kurie, je členěn na číslované odstavce, kterých se standardně používá k lokaci místa ve zdrojovém textu při jeho citování. Dokument má těchto číslovaných odstavců 57 a je rozdělen na úvod, tři části s několika podkapitolami a závěr. Jednotlivé části jsou nadepsány v češtině infinitivy „naslouchat“, „přemýšlet“, „navrhovat“. Většina ostatních jazyků volí v nadpisech také infinitiv, jen angličtina a polština mají gerundium, resp. slovesné substantivum, což je určitá indicie, že český překlad bude mít za předlohu nikoli anglickou verzi, ale nejspíše některou románskou, pravděpodobně italskou.¹³

⁹ Srov. pozn. 2.

¹⁰ Platí to i v případě *Katechismu katolické církve*, který byl vydán v roce 1992 nejprve francouzsky a teprve později přeložen do latiny. Právě tento latinský překlad byl prohlášen apoštolským listem *Laetamur magnopere* Jana Pavla II. z 15. srpna 1997 za *editio typica* (Jan Pavel II. 1997b).

¹¹ Významné rozdíly bývají i mezi oficiálními překlady některých dokumentů. Např. v *Dokumentu o lidském bratrství pro světový mír a společné soužití*, podepsaném papežem Františkem a velkým imámem islámské univerzity al-Azhar Ahmadem al-Tayyibem 4. února 2019 v Abú Zabí, je pozoruhodný rozdíl hned v první větě: „Faith leads a believer to see in the other a brother or sister to be supported and loved.“ Ekvivalent formulace „or sister“ obsahuje pouze anglická a polská verze, zatímco arabská, německá, francouzská, italská (tu možno pokládat za autoritativní, protože vyšla v AAS), španělská a portugalská tato slova nemá. Z nepřítomnosti slov v neoficiálním českém překladu lze proto spíše usuzovat, z jakého textu čeští překladatelé vycházeli, než na jejich úmysl.

¹² Rozsah v italštině je 28 normostran, v angličtině 30 normostran (měřeno včetně poznámek pod čarou a nadpisů).

¹³ Český překlad neuvádí překladatele ani předlohu překladu. Vzhledem k tomu, že v češtině by byl nadpis „Naslouchání“ stejně přirozený jako „Naslouchat“, můžeme vyvozovat, že volba infinitivů bude motivována předlohou. Odchylky od anglické verze směrem k italské se pak ukazují i na jiných místech.

Autorem textu je úřad, který vykonává dohled nad katolickými školskými a výchovnými institucemi, a adresáty jsou primárně tato zařízení. Dokument se ale v závěrečném odstavci úvodu obrací také na všechny, „kdo jsou vedeni křesťanským pohledem na život a působí v jiných školách“, a také na rodiče a žáky, biskupy a kněze a další duchovní hnutí a výchovné organizace (*Jako muže a ženu* 7).

Dokument nemá charakter právního předpisu a jeho požadavky nejsou tedy přímo vymahatelné, nicméně do složitého komplexu vztahů mezi církevními zřizovateli (zpravidla biskupové) a vedením škol, mezi zaměstnavateli a zaměstnanci i mezi konzervativními katolickými rodiči a katolickými školami vnáší určitý nástroj, který může v závislosti na aktuální mocenské dynamice těchto vztahů zafungovat jako efektivní posila tradičních pozic.

Vytvoření konfrontační situace

Úvod textu začíná odstavcem (*Jako muže a ženu* 1), který má velmi aktivizující tón sugerující čtenáři, že jsou v ohrožení klíčové hodnoty. Demonstrovat to můžeme použitými formulacemi, v nichž kurzívou zvýrazňuji jistotní modifikátory a další výrazy manipulativního charakteru. První část prohlašuje, že „čelíme *skutečné* výchovné *krizi*“, protože jsou navrhována vzdělávací kurikula, která „předkládají *údajně neutrální* pojetí člověka a života, *ve skutečnosti však* vycházejí z antropologie odporující víře a *zdravému* rozumu“. Hovoří pak o dnešní „antropologické *dezorientaci*“, která má tendenci smazávat rozdíly mezi mužem a ženou a která „*bezpochyby* přispěla k *rozkladu* rodiny“. V tomto závěru česká verze volbou výrazu „rozklad rodiny“ evokujícího přímo biologickou degradaci posiluje emocionální náboj. Anglická verze (*Male and female He created them* 1) zde používá abstraktnější výrazivo a upřesňuje formulaci tak, že je zřejmé, že se jedná pouze o ohrožení instituce: „to destabilise the family as an institution“. Rovněž italská verze (*Maschio e femmina li creò* 1) má výraz asociující se spíše s narušením obecného řádu a apelující více na rozum než na emoce: „destrutturare la famiglia“.

Výrazně manipulativní postup zaznamenávám také v druhém odstavci, který cituje jednu z nejproblematictějších pasáží jinak převážně empatické a hřejivě přátelské postsynodální exhortace papeže Františka *Amoris laetitia* (František 2016). Na tomto místě se za výzvu pro výchovné posílání pokládají různé formy

ideologie obecně nazývané *gender*,¹⁴ která popírá přirozenou rozdílnost a vzájemnost muže a ženy (...) a tím odstraňuje antropologický základ rodiny. Tato ideologie

¹⁴ Kurzíva je převzata ze zdrojového textu. Formulace vychází z italské předlohy. Angličtina má exaktnější vyjádření „from varying forms of an ideology that is given the general name ‚gender theory‘“, které je však ještě problematictější, protože nezanechává pochyby, že každá genderová teorie je ideologií.

zavádí výchovné programy (...), které podporují osobní identitu a afektivní intimitu, jež je radikálně oddělena od biologické rozdílnosti muže a ženy. Lidská identita je tak ponechána na volbě jedince, který si ji časem může také změnit. (*Jako muže a ženu 7; Amoris laetitia 56*)

Manipulační strategie tohoto úseku se rozvíjí na dvou rovinách. Jedna spočívá v nálepkování, protože určité názory jsou hned v úvodu označeny negativním hodnoticím výrazem „ideologie“, aniž by se referovalo o analýze nebo argumentaci, která autora opravňuje k použití tohoto označení.¹⁵

Druhá manipulační strategie je závažnější, protože těží z mocenské dynamiky katolických struktur. Uvedené věty jsou totiž citátem papežského dokumentu a v katolickém diskursu není snadné taková prohlášení smést ze stolu. Papežské výroky mají vysokou vážnost a potenciál, že budou studovány a citovány po staletí, a to i když nemají nejvyšší stupeň závaznosti.¹⁶ Výrok o genderové ideologii v *Amoris laetitia* je citací ze závěrečné zprávy synody o rodině (Synod of Bishops 2015: 8),¹⁷ která je předlohou, již papež v *Amoris laetitia* jakožto postsynodální exortaci vlastními slovy a s vlastními důrazy tlumočí. Svým obsahem se pasáž o genderové ideologii přímo nabízí k tomu, aby byla autory dokumentu o genderu využita jako autoritativní booster katolického antigenderového aktivismu, z něhož vlastně také samo užití této propagandistické nálepky vychází (Kuhar, Paternotte 2017: 8–13).¹⁸ Reprodukováním v dalších oficiálních dokumentech církve se ovšem této nálepce propůjčuje větší a větší legitimita.

¹⁵ Srov. pozn. 7.

¹⁶ Papež se na základě rozhodnutí prvního vatikánského koncilu (vyhlášeno dne 18. července 1870 dogmatickou konstitucí citované incipitem *Pastor aeternus*) těší neomylnosti ve věcech víry a mravů, pokud hovoří „ex cathedra“, tedy pokud má jeho vyhlášení formální náležitosti neumožňující pochybovat, že bylo předneseno plnou vahou jeho úřadu. Tuto možnost papežové využili nezpochybnitelně pouze jednou (Pius IX. v r. 1950 při vyhlášení nového dogmatu o nanebevzetí Panny Marie). Přesto však po zavedení institutu neomylnosti papežské výroky vyvolávají vyšší zájem a diskuse řadových katolíků i teologických profesionálů, do jaké míry konkrétní papežský výrok zavazuje. Jedním z nejpalcivějších předmětů odborných diskusí katolických dogmatiků dnes je např. míra definitivnosti prohlášení Jana Pavla II. v apoštolském listu *Ordinatio sacerdotalis* (1994), podle kterého ke kněžskému svěcení nelze připustit ženy.

¹⁷ Vlastní citace z *Relatio finalis* má tento rozsah: „popírá přirozenou rozdílnost (...) který si ji časem může také změnit“.

¹⁸ Kuhar a Paternotte připisují vytvoření nálepky „genderová ideologie“ katolické církvi a sledují její vznik do 90. let 20. stol. v reakci na prosazování sexuálních a reprodukčních práv, zejména na závěry konference OSN o populaci a rozvoji v Káhiře v roce 1994 a na konferenci o ženách v Pekingu v roce 1995 (srov. také Corredor 2019: 615). Marchlewska, Cichocka, Łozowski (2019) zjišťují na vzorcích polské katolické populace, že kritika genderových teorií má znaky konspirační teorie a koreluje s defenzivní identifikací svých zastánců s vlastní náboženskou skupinou postiženou náboženským kolektivním narcismem.

Předposlední odstavec úvodu hovoří o potřebě zahájit o otázkách genderu ve výchově dialog a tím se snaží rámovat výklad do smířlivějších, méně autoritativních termínů. Jako nutnou podmínku stanoví zohlednění rozdílu mezi genderovou ideologií na jedné straně a zkoumáním genderu v humanitních a sociálních vědách na straně druhé. Nicméně upřesňuje, že tím má na mysli pouze vědy, které se snaží „zjišťovat, jak je v různých kulturách chápána pohlavní odlišnost mezi mužem a ženou“, čímž pro dialog kvalifikuje pouze zastánce binární genderové difference založené na biologickém pohlaví. Ve vztahu k nim je prý „možné se otevřít naslouchání, přemýšlení a návrhům“ (*Jako muže a ženu* 6); v těchto slovech už se odkazuje na nadpisy jednotlivých kapitol dokumentu.

Naslouchání ve vatikánském podání

Nadpisy kapitol navozují dojem otevřené a konstruktivní diskuse, která se bude zabývat o argumenty oponentů a bude vnímat jejich situaci („Naslouchat“), bude se jimi vážně zabývat („Přemýšlet“) a bude neautoritativně předkládat vlastní koncepce jako skromný příspěvek do celospolečenské diskuse („Navrhovat“). Je to však dojem velmi klamný, neboť porovnání s obsahy kapitol odhalí, že jejich nadpisy jsou pouhou rétorickou ozdobou.

„Prvním postojem člověka, který chce vést dialog, je naslouchání“, tvrdí první věta první kapitoly a vzbuzuje očekávání, že dokumentu jde skutečně o dialog s oponenty církevního stanoviska,¹⁹ tedy o snahu porozumět jejich důvodům a argumentům a v dalších kapitolách tlumočit pro ně srozumitelným jazykem vlastní stanovisko. Hned následující věta však čtenáře vyvádí z omylu – dokumentu „jde především o naslouchání událostem posledních desetiletí a o jejich pochopení“. Ukazuje se, že jako naslouchání se zde prezentuje vlastní interpretace událostí intelektuálního vývoje západního světa posledních desetiletí, a to dokonce bez odkazů na jednotlivé autory či autorky a díla. Takto ovšem nevypadá ten druh naslouchání, který by mohl být

¹⁹ Dialog se světem a lidmi nejrůznějších názorů přitom není nějaký cizorodý požadavek, ale závazek, který katolická církev přijala na druhém vatikánském koncilu (srov. pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* 92 nebo 44, kde koncil připomíná přímo církevním hierarchům, že „neustálým studiem se musí připravovat, aby se mohli účastnit dialogu se světem a s lidmi nejrůznějších názorů“). Druhý vatikánský koncil (1962–1965) byl posledním celosvětovým koncilem katolické církve. Došlo na něm ke změně v sebeporozumění církve (oslabení hierarchického modelu církve jako instituce složené z nositelů úřadu [klérus] a klientů tohoto úřadu [laici] a zdůraznění biblické metafory jednoho putujícího Božího lidu), k uznání náboženské svobody založené na důstojnosti lidské osoby, k otevření se spolupráci s jinými křesťanskými církvemi, k překonání nedůvěry k sekulární občanské společnosti a k zárodečnému překonání exkluzivity křesťanství (deklarace respektu k jiným náboženským tradicím). Na pořad jednání se však nepodařilo prosadit revizi sexuální morálky.

předpokladem skutečného dialogu.²⁰ Jsme zde v podstatě svědky stavění slaměného panáka, při kterém autor nebo autorka²¹ některými formulacemi hned jasně dává najevo, v čem se mu či jí daný vývoj jeví problematický.²²

Dokument poté shrnuje některé styčné body církevní politiky s těmito kritizovanými snahami. Spatřuje je hlavně v boji proti „nespravedlivé diskriminaci“, ve výchově k úctě ke každému člověku a v ocenění hodnoty ženství (*Jako muže a ženu* 15–18).²³ Kapitulu pak uzavírá odstavci nadepsanými „Kritika“, v nichž kritizuje to, co označuje jako „radikální teorie genderu“ (19). Není ovšem poněkud neobratné přiznat, že se pouštíme do kritiky ještě pod hlavičkou „Naslouchání“, tedy vlastně dříve, než jsme vůbec začali „Přemýšlet“?

Kapitola „Naslouchat“ vyvolává ještě další pochybnosti. Při pohledu na reference pod čarou je vidět, že se zde uvádějí pouze církevní dokumenty, takže text otevřeně přiznává, že církev zde naslouchá pouze sama sobě. Text se tímto nevymyká zvyklostem dokumentů katolické církve. I poslední sociální encyklika papeže Františka *Fratelli tutti* (2020), která má 288 poznámek, odkazuje v drtivé většině na církevní dokumenty nebo papežská kázání, v menšině pak na díla klasických církevních nebo moderních křesťanských autorů a jen v jednotkách případů na díla nekřesťanských autorů, avšak pouze klasiků jako Cicero, Vergilius nebo babylonský Talmud.

Tento jev, který můžeme označit jako autoreferencialitu katolického církevního diskursu, působí dojmem nadřazenosti, přezíravosti a přesvědčení o exkluzivitě církve, která nemá ve své výjimečnosti zapotřebí zaobírat se prchavými diskusemi odehrávajícími se mimo její hranice. Sděluje také, že v ryzím církevním textu církev rozmlouvá pouze sama se sebou a vnějšímu světu ve skutečnosti nenaslouchá, i když explicitně hovoří o dialogu. Ačkoli tato autoreferencialita není překvapující rys, ale spíše standard podobných dokumentů, v rámci rétorické analýzy tohoto textu nicméně musíme konstatovat, že jeho vnější členění vyvolává očekávání, že bude postupovat jinak a po-

²⁰ Naslouchání v současném diskursu katolické církve není omezeno pouze na naslouchání Bohu, ale je rozšířeno také na naslouchání druhému člověku, zejména chudému a marginalizovanému, na naslouchání členům církve i lidem na okraji církve či nevěřícím sympatizantům, jak je patrné z konceptu synodálního procesu (srov. pozn. 8). Toto naslouchání druhému je zmiňováno v apoštolských exhortacích *Evangelii gaudium* (František 2013) 171, 187, 190 a 269 a *Amoris laetitia* (František 2016) 191 a 312 (zde je také mnoho dalších výzev k vzájemnému naslouchání manželů a rodinných příslušníků) a v encyklice *Laudato si'* (František 2015), kde se hovoří výslovně o naslouchání debatě vědců (61, v kontextu postojů k environmentální problematice) a naslouchání hlasu přírody, která je „plná slov lásky“ (225).

²¹ K možnosti, že by autorkou či spoluautorkou byla žena, srov. spekulaci R. Mickense v pozn. 5.

²² Např. „... pohlavní identita je spíše sociálním konstruktem než přirozenou a biologickou daností. Tento přístup pramení z popření prvotního daru, který nás předchází.“ (*Jako muže a ženu* 8–9); „Ve stále větším rozporu mezi přirozeností a kulturou se genderové nabídky sbíhají v tzv. *queer*.“ (*Jako muže a ženu* 12)

²³ I zde cítíme rétorickou strategii (například přívlastek „nespravedlivá“ diskriminace předpokládá, že nějaká diskriminace je „spravedlivá“, jak poznamenává i Cornwall 2019) a vnímáme jisté ideologické pozadí, ale nyní hodnotíme rétoriku, neanalyzujeme myšlení.

vede dialog, a toto očekávání poté zklamává. To, co dokument o genderu prezentuje, zkrátka není skutečná cesta dialogu, protože s texty zastávajícími opačné názory se dokument nekonfrontuje²⁴ a nedává si práci, aby na ně byl jen odkázal.

Citováním k vyváženosti

Kapitola „Přemýšlet“ je nejkratší částí textu (pouhých šest odstavců) a nepřináší specifickou rétorickou techniku. Informuje pouze, a to vlastně velice povrchně, že existují nějaké racionální, biologické, medicínské a filozofické argumenty pro pohlavní dimorfismus (*Jako muže a ženu* 24 a 26), a proti tomu prezentuje „neutrální“ nebo „třetí rod“ jako „smyšlenou konstrukci“, která „brání procesu identifikace“ (25). V závěru vyslovuje názor, že ve výchově ve školách se mohou položit základy pokojného dialogu mezi lidmi různých názorů, v čemž hraje významnou roli „rozšíření rozumových úvah o transcendentní dimenzi“²⁵ (29).

Propracovanější argumentaci přináší teprve kapitola „Navrhovat“. Při podrobnějším pohledu se však ukáže, že polovinu jejího rozsahu tvoří citace textů tří posledních papežů, a obsahová kvalita i argumentační síla této části spočívá výrazně na kvalitě excerptce a na papežské autoritě. První podkapitola je nadepsána „Křesťanská antropologie“ a je myšlenkovým jádrem celého dokumentu, kde se formuluje katolická pozice v oblasti teorie sexuálního dimorfismu, která se odvíjí od slov starozákonní knihy *Genesis* (Gn 1,27: „Bůh stvořil člověka jako svůj obraz... stvořil je jako muže a ženu.“).

Následující tři podkapitoly pojednávají o výchovné úloze rodiny, školy a společnosti²⁶ a zdůrazňují princip subsidiarity (39 a 46), který ponechává hlavní odpovědnost ve výchovném procesu na rodině jako nejnižším článku společenské organizace a zásahy školy a společnosti do výchovy podmiňuje souhlasem, či dokonce pověřením rodičů (46). Text formuluje katolický pohled na výchovnou problematiku, avšak většinou bez konfrontačního tónu. Poslední podkapitola (47–51) shrnuje požadavky na formaci vychovatelů, které s výjimkou tří míst, kde se vyskytuje adjektivum „křesťanský“, jsou formulovány tak obecně, že by se jimi asi mohli inspirovat vychovatelé jakékoli tradice.

Více konfrontační tóny zaznívají v závěru dokumentu, jenž staví dialog, který tento text vede, opět do protikladu k ideologickým přístupům k otázkám genderu (52) a opakovaně zdůrazňuje, že to, proti čemu stojí křesťanský model výchovy, je ideo-

²⁴ Přitom např. Martha C. Nussbaum před lety ukázala (Nussbaum 1999, 2022), že lze vést věcnou polemiku i s dílem Judith Butler, kterou katolická antigenderová propaganda nejčastěji cituje, jako by šlo o jakousi „matku genderové ideologie“ (Kuhar, Paternotte 2017: 5). Aby mohla církev vést věcnou diskusi, musela by ovšem být v řešení sociálních problémů spojených s genderem doopravdy zainteresována.

²⁵ Transcendentní dimenzí má text na mysli reflexi „ontologicko-metafyzické pravdy“, jak sděluje citace z proslovu Benedikta XVI. k účastníkům VI. evropského symposia univerzitních učitelů (Řím, 7. červen 2008).

²⁶ *Jako muže a ženu* 36–38: rodina; 39–42: škola; 43–46: společnost.

logie²⁷ (53 a 54); prezentuje také návrh křesťanské pedagogiky jako odpověď na to, co označí poněkud pohrdavě jako „fragmentované či provizorní typy antropologie“ (55). Poslední dva odstavce závěru jsou však znovu plné respektu k individuálnímu životnímu příběhu jednotlivce a zaslouží si rozsáhlejší ocitování. Odstavec 56 vybízí k diskrétnímu a důvěrnému doprovázení ohleduplnému k člověku prožívajícímu složitou a bolestnou situaci a požaduje vytvoření prostředí vnímavého „naslouchání bez jakékoli nespravedlivé diskriminace“.²⁸

Odstavec 57 uzavírá dokument citací proslovu papeže Františka k italskému sdružení křesťanských učitelů z 5. ledna 2018, kde se dostává ke slovu František humanistický a lidský, nikoli ideologický a manipulativní jako v druhém odstavci úvodu:

... křesťanským učitelům, kteří působí v katolických nebo státních školách a (...) motivují žáky, aby byli otevření vůči druhému, za kterým je tvář, osoba, sestra nebo bratr, jehož je třeba poznat a respektovat s jeho životním příběhem, jeho chybami i přednostmi, bohatstvím i nedostatky. Jsme zváni, abychom spolupracovali na takové výchově dětí a mládeže, která je povede k otevřenosti, k zájmu o okolí a ke schopnosti pečovat o druhé a být laskaví.

Celkové hodnocení rétoriky textu

Dokument byl vydán za pontifikátu papeže Františka a je vhodné hodnotit ho na tomto pozadí. Papežova veřejná vyjádření k otázkám genderu jsou nejednoznačná – v oficiálních dokumentech spíše konzervativní, v mediálních projevech někdy značně liberální –, a tím zneklidňují konzervativní křídlo církve. Někteří komentátoři poznamenávají, že papež dokument o genderu nepodepsal, i když s jeho obsahem pravděpodobně souzní (Mickens 2019), a dokument také nevyšel ve vatikánském věstníku *Acta Apostolicae Sedis*, což oslabuje jeho dlouhodobější dopad. Tento fakt můžeme připsat na vrub vatikánské diplomatické strategii a může být součástí opatrné politiky vydávající sice ostrá vyjádření, ale zprocesovaná tak, aby bylo v závislosti na dalším vývoji snadnější na ně eventuálně zapomenout.

Text se evidentně snaží zavděčit konzervativnímu křídlu katolické církve potřebujícím v turbulentních dobách kulturních a společenských změn autoritativní ujištění, že normy zůstávají nezměněny. Součástí této strategie je také excerpce značného množství takových pasáží z nejrůznějších dokumentů církevního magisteria (posledního koncilu, posledních papežů a dokumentů vatikánských úřadů), které potvrzují kontinuitu konzervativního kursu v nové době. Pozoruhodná je skladba excerpova-

²⁷ Srov. pozn. 7.

²⁸ Zde se můžeme opět pozastavit snad pouze nad tím, jakou možnost „spravedlivé diskriminace“ by dokument připouštěl (srov. též pozn. 23).

ných zdrojů. Kongregace nepřistupuje na zjednodušující a mylné schéma protikladu tradicionalistického Benedikta XVI. a liberálního Františka, s nímž operuje diskurs ultrakonzervativní opozice současného papeže. Jakožto vatikánský úřad si to ani nemůže dovolit, aniž by jeho představitelé riskovali svou úřední kariéru. Když se podíváme na frekvenci referencí, odkazuje dokument na Františkovy texty dvacetkrát, desetkrát na Jana Pavla II., sedmkrát na dokumenty druhého vatikánského koncilu²⁹ a na Benedikta XVI. pouze pětkrát. Působí to celé dojmem velmi rozvážně a státotvorně vyvažovaného mixu.

Rétoriku dokumentu můžeme tedy nazvat rétorikou vyváženosti neboli záměrné snahy vyhovět největšímu množství čtenářů – v jedněch vyvolat dojem, že text hájí doktrinální kontinuitu vyžadovanou konzervativci, v druhých, že je vnímavý a mluví duchem a slovy druhého vatikánského koncilu³⁰ a aktuálního Františkova pontifikátu. Je to rétorika reprezentující jakýsi konflikt loajalit představitelů církevní hierarchie v situaci vnitřních názorových pnutí po druhém vatikánském koncilu a zejména za současného pontifikátu, kdy se stalo zvykem vyjadřovat disentní názory mnohem otevřeněji. Touto snahou o vyváženost je po mém soudu motivován také verbální důraz na naslouchání, který se do samotného obsahu textu ale přesvědčivě nepromítl.

Naslouchání je jedním z klíčových slov dokumentů papeže Františka a jakožto významný prvek křesťanského duchovního života je ceněno i v konzervativních kruzích. Ve spirituálních textech se „nasloucháním“ míní naslouchání Bohu (Písmu, Božímu slovu, Duchu svatému atp.), kdežto papež vedle tohoto spirituálního rozměru zdůraznil také rozměr sociální a hovoří o naslouchání druhému člověku, zejména slabému, chudému, marginalizovanému.³¹ V textu dokumentu se slovo „naslouchání“ či „naslouchat“ objevuje včetně názvu první kapitoly čtrnáctkrát a nikdy nejde explicitně o ono naslouchání spirituální, zaměřené na Boží hlas. Nicméně nekoná se zde ani ono naslouchání „františkovské“, protože jeho skutečným primárním objektem je vposledku učení církevní autority, nikoli hlas utlačovaného. Verbální důraz na naslouchání je proto spíše cynickou rétorickou figurou než vážně míněným metodickým pokynem.

Kritické poznámky k obsahu

Kongregace pro katolickou výchovu vydáním textu potvrdila podporu antigenderového hnutí, které vyrůstá v prostředí pravicové politiky a konzervativních katolických a evangelikálních aktivistů.³² Katolická církev a evangelikální křesťanství se

²⁹ Srov. pozn. 19.

³⁰ Mentalitu druhého vatikánského koncilu navozuje výraz „dialog“, který je v podtitulu dokumentu, v textu samotném se vyskytuje dvanáctkrát a je charakteristickým prvkem rétoriky dokumentů koncilu (srov. O'Malley 2015: 41).

³¹ Srov. pozn. 20.

³² Srov. Kuhar, Paternotte (2017) pro Evropu.

v této věci staví na stranu nukleární rodiny a heteronormativních hodnot. Papež František dokonce v exhortaci *Amoris laetitia* používá obraty „evangelium o rodině“ a „evangelium o manželství a rodině“,³³ což jsou v křesťanské teologii značně inovativní prvky, které vlastně heterosexuální rodinu a manželství muže a ženy prezentují jako základní obsah poselství církve (evangelium), a jdou tak přímo proti novozákonní interpretaci Ježíšova kázání, která rodinné vztahy relativizovala (srov. Mt 10,28–31, 37; Lk 8,19–20).

Tezi dokumentu bychom mohli shrnout několika větami. Biologické pohlaví je dáno Božím stvořením člověka jako muže a ženy. Na základě faktu stvoření můžeme označit rozdílnost mužů a žen jako přirozenou a přirozená je také komplementarita pohlaví, která je dána jeho reprodukční finalitou a tvoří antropologický základ heterosexuální rodiny. Přirozenost má jakožto výraz Boží vůle normativní charakter a individuální cíťení se biologické danosti musí přizpůsobit. Správná výchova má proto vést k osvojení si pohlavního dimorfismu a má vychovávat biologické muže k mužství a biologické ženy k ženství a připravovat je na založení plodné heterosexuální rodiny. Rozlišovat genderovou identitu jako sociální konstrukt oproti pohlaví jako biologické danosti nemá žádný základ v realitě stvoření. Všechny genderové teorie, které nehájí binární genderový model a zpochybňují pevné zakotvení genderu v biologickém pohlaví, jsou proto podle dokumentu ideologické.³⁴

Kriticky se vypořádávat s touto pozicí nebo s jednotlivými argumenty na její podporu je na tomto fóru zbytečné, protože tato práce byla už mnohokrát odvedena. Lékařské a psychologické kazuistiky ukazují, že existují odchylky od pohlavního dimorfismu, že genderové sebepojetí se ne vždy ztotožňuje s biologickou tělesností jedince a že za odlišným sebeprožíváním nestojí u dané lidské bytosti mnohdy dobrovolná volba. Teoretická studia se zase propracovala k závěrům, že vztah mezi přírodní realitou a diskursem je obousměrný a komplikovaný, takže pojem „přirozenost“ je spíše problémem než řešením. V oblasti týkající se našeho tématu např. Thomas Laqueur ([1990] 2017) demonstroval diskursivní konstruovanost samotné biologie. Tyto argumenty není potřeba zde znovu rozvíjet, jsou v sociálních vědách známé.

„Jako muže a ženu je stvořil“ Gn 1,27

Dokument staví křesťanskou antropologii na vyprávění o stvoření v knize *Genesis*, které zakládá binárnost genderu na božském původu pohlavního dimorfismu. V první kapitole této knihy čteme: „Bůh stvořil člověka jako svůj obraz... stvořil je jako muže a ženu.“ (Gn 1,27) Je to tatáž kapitola, která líčí, jak Bůh stvořil svět v šesti dnech

³³ *Amoris laetitia* 60, 76, 89, 200, 201 a 293.

³⁴ Srov. pozn. 7.

tím, že druhý den udělal nebeskou klenbu, jíž oddělil prvopočáteční vody a vytvořil pro svět prostor mezi vodami pod klenbou a vodami nad klenbou, a na klenbu umístil čtvrtého dne svítilny, aby oddělovaly den od noci (stejný den a stejnou noc, které však už stvořil prvního dne); mezitím také ve dvou dnech stvořil všechny rostlinné a živočišné druhy (*Gn* 1,1–25).

Katolická církev dnes uznává, že se při výkladu biblických textů má přihlížet k jejich žánru a myšlenkovému horizontu starověkých kultur.³⁵ Proto pasáž knihy *Genesis* jakožto starověký hymnus na oslavu stvoření má být vykládána jako básnické dílo korespondující s kosmologickými názory tehdejšího člověka, a nikoli jako normativní přírodovědný výklad. Zpráva o stvoření člověka jako muže a ženy šestého dne je integrální součástí tohoto hymnu, do kterého je neoddělitelně začleněna kompozičním motivem šesti dnů Boží práce a sedmého dne Božího odpočinku, a pro vyčlenění právě tohoto verše z literárního celku hymnu nejsou žádné textové důvody. Jestliže církevní úřady neprotestují, aby se na katolických školách vyučovalo přírodním vědám v souladu s poznatky současné astrofyziky a evoluční biologie,³⁶ v rozporu se zněním tohoto biblického hymnu, nejsou pak legitimní důvody, aby se na základě téhož hymnu omezovala autonomie vědeckého myšlení a výchovy v oblasti genderu.³⁷

Použití biblického textu na podporu tvrzení o přirozenosti binárního genderu a o přirozené komplementaritě muže a ženy trpí ještě jednou slabinou. Jde o jistý klam víry, že biblický hymnus přináší normativní pravdu o přirozeném ustrojení člověka, a že tedy jeho interpretace v argumentaci reprezentuje hlas přirozenosti proti genderovým teoriím reprezentujícím pouhý sociální konstrukt. Avšak biblický text je produktem víry vyznavačských komunit a autoritu Božího slova mu přiznávají jiné texty čerpající autoritu z dalších psaných i nepsaných výpovědí členů týchž vyznavačských komunit. Biblická zpráva o stvoření proto není reprezentantem přirozené reality, nýbrž opět jen reality diskursivně a sociálně konstruované. Biblický text jakožto text stojí rovněž na straně diskursu a reprezentuje pouze konkurenční diskursivní konstrukt.

³⁵ Srov. konstituce druhého vatikánského koncilu (1995) *Dei verbum* 12.

³⁶ K evoluční biologii nebylo ovšem řečeno poslední slovo. Encyklika *Humani generis* Pia XII. (1950) označila evoluci za pouhou hypotézu a odsoudila evolucionismus jako pokus o materialistické vysvětlení vzniku přírody (*Humani generis* 5), zároveň však nezakázala zkoumat evoluční hypotézu jako možné vysvětlení procesu vzniku lidského těla (36). Jan Pavel II. poté označil v projevu před Pontifikální akademií věd 24. října 1996 (Jan Pavel II. 1997a) evoluci za vědeckou teorii, kterou se musí církevní magisterium vážně zabývat. Odpůrci evoluce však poukazují na to, že jeho vyjádření nemá takovou váhu jako papežská encyklika.

³⁷ Obdobnou námitku proti tomuto dokumentu vnesl Schutz (2019).

Naslouchat normativitě těla

Dokument v kapitole „Naslouchat“ kritizuje, že v tom, co souhrnně odsuzuje jako genderovou teorii či ideologii, se klade důraz na individuální a plně autonomní rozhodnutí jednotlivce, které se opírá o momentální citovou touhu a může se i protivit biologickému pohlaví, jež je chápáno jako normativní fakt reprezentující Boží stvořitelskou vůli. Tomuto objektivnímu kritériu těla se člověk protiví buď tak, že ignoruje pohlavní komplementaritu muže a ženy (homosexualita),³⁸ nebo tak, že si zvolí rod neodpovídající biologickému pohlaví (transgender).³⁹ S obdobným argumentem se kritizuje queer identita, pod kterou dokument zahrnuje fluidní a nebinární identifikace (*Jako muže a ženu* 12), a polyamorie (13). Dále se uvádí, že „všechny tyto teorie, od umírněných po radikální, tvrdí, že gender je důležitější než biologické pohlaví“ (20).

Z těchto míst v kapitole „Naslouchat“ je zřejmé, že jde skutečně spíše o stavění slaměného panáka než o ryzí snahu porozumět motivům a obsahu genderového diskursu. Neboť některé teze protistrany dokument formuluje tak, aby se z jeho úhlu pohledu pohodlněji vyvracely. Jednou z asi nejkřiklavějších dezinterpretací je snaha klást citovou touhu a individuální volbu do přímého protikladu k biologické danosti, a interpretovat tak homosexualitu a genderovou dysfornii jako svévoli. Zarážející na této manipulaci je, že se jí autor či autorka dopouští v kapitole s nadpisem „Naslouchat“, který vyvolává čtenářská očekávání, že se zde budou prezentovat právě výsledky naslouchání nelehké životní zkušenosti těchto lidí, nikoli její takto ostentativní přeslechnutí.

Tyto slabiny textu je dnes snadné podrobit kritice z pozice genderových i mediálních studií, proto se zde na ně podíváme naopak z perspektivy katolické církevní praxe a církevního diskursu. Akceptujme provizorně argumentační figuru, kterou dokument používá, když kritizuje separaci těla a vůle a opozici pocitů a biologické fakticity a trvá na normativitě těla. Je to pozice hluboce zakořeněná v tradici křesťanské teologie a spirituality a je jinak velmi přínosná, protože má potenciál – někdy naplněný více, jindy méně – učinit z křesťanství náboženskou tradici s hluboce humanistickými ideály.

³⁸ „V mezilidských vztazích jsou údajně důležité pouze citové vazby mezi jednotlivci, bez ohledu na pohlavní odlišnost a předávání života...“ (*Jako muže a ženu* 9), „Na začátku devadesátých let minulého století se [teorie genderu] zaměřila na možnost jednotlivců osobně rozhodovat o vlastní sexuální náklonnosti bez ohledu na vzájemnost a komplementaritu vztahu muže a ženy...“ (10), „Z této separace [pohlaví a genderu] je odvozeno rozlišení různých „sexuálních orientací“, které již nejsou definovány podle pohlavního rozdílu mezi mužem a ženou, ale mohou mít jinou formu, kterou určí pouze radikálně autonomní jednotlivec.“ (11)

³⁹ „Samotné pojetí genderu závisí na subjektivním postoji osoby, která si může zvolit rod neodpovídající biologickému pohlaví, a tedy způsobu, jak ho vnímají ostatní (transgender).“ (*Jako muže a ženu* 11)

Tato pozice vychází z teologických sporů v prvních křesťanských staletích, během kterých vykrytalizovalo přesvědčení, že Ježíš nebyla božská bytost, která by jen zdánlivě přijala lidské tělo jako jakýsi přelud nebo která by se jen dočasně spojila s cizím lidským tělem a potom ho opustila nebo jejíž lidství bylo nějak nadlidské, nýbrž že jeho lidství i se svou tělesností bylo a je úplné, skutečné a trvalé (KKC 456–478).⁴⁰ Normativita těla a tělesnosti má tedy v křesťanské teologii hluboké kořeny.⁴¹ Proto je zarážející, že dokument stavící na těchto ryze křesťanských důrazech, respektuje tělesnost pouze selektivně. Největší problém s ní má u intersexuálních osob, kde chválí medicínu za to, že na nich provádí invazivní terapii (24). Tělo je tedy z pohledu tohoto dokumentu normativní jen za podmínky, že se i za cenu použití fyzického násilí podrobí normě binárního genderového diskursu, takže text zde fakticky přiznává normativitu diskursu nad biologickou fakticitou.

Ambivalentní autonomie duše

Problematické je dle dokumentu oddělování těla a duše, neboli materiální a mentální stránky člověka. „Pohlavní identita a rodina se (...) nezakládají již na pravdě bytí, nýbrž na špatně pochopené svobodě prožívání a rozhodování, na momentální citové touze a individuální vůli“, tvrdí dokument (*Jako muž a žena* 19) a pokračuje, že „teze výše uvedené teorie jsou odvozeny z antropologického dualismu: ze separace těla, redukovaného na netečnou materii, a vůle, která se stává absolutní a s tělem nakládá, jak se jí zlíbí“ (19).

Podle katolické tradice důraz na hodnotu těla neznamena omezení lidství na materiální tělo. Křesťanství přejalo z antického myšlení přesvědčení, že lidská bytost je tvořena tělem i duší, a trvalo na tom, že podstatou lidství není sama tělesnost, ale právě jednota těla a duše,⁴² tedy propojení mrtvé materiální stránky se stránkou oživující a mentální. Tyto předpoklady křesťanského myšlení kořeně také ve starověkých polemikách s extrémně spiritualistickými názory některých gnostických škol nebo platoniků přesvědčených, že tělo je jen dočasné vězení jediné skutečně živé bytosti, již je lidská duše. V tomto kontextu je křesťanská intuice, že není správné, aby se mentální stránka člověka úplně odtrhla od stránky tělesné, dobře srozumitelná; a je to také zdravý apel, aby jedinec nebyl v křesťanském kulturním prostředí vystavován přemrštěným spirituálním nebo asketickým nárokům.

⁴⁰ *Katechismus katolické církve (KKC)* (Katolická církev 1995) není standardním pramenem pro kritické zkoumání katolické věrouky, ale jako reprezentace aktuální oficiální interpretace víry je pro účely tohoto článku dostatečný.

⁴¹ Tělesnost má však i stránky, které křesťanství vytěsňovalo: sexualita byla v křesťanství problematizována od začátku (Brown [1988] 2000; Shaw 1998).

⁴² Důraz na to, že člověk je jednotou těla a duše, se opakuje několikrát i v dokumentu (*Jako muž a žena* 23 a 32). Srov. také KKC 362–368.

Vedle důležitosti těla zastává katolická teologie také názor, že lidská duše je svobodná (KKC 1731), že tedy budoucnost člověka není determinována jeho původem, osudem nebo konstelacemi hvězd při jeho narození, ale že ji má každý ve svých rukou. Je s podivem, že v případě transgender nebo homosexuálních lidí je tato svoboda brána vážně pouze tehdy, když svobodně zaměří všechny síly jedince k uniformitě se společenskou normou. Vyhraněné teze binárního genderového diskursu, které zastává vatikánský dokument, vedou pak vlastně také k antropologickému dualismu, kdy se čistě materiální, mrtvá tělesná struktura separuje od mentálních podmínek a stává se absolutní objektivizující normou, jíž se musejí všechny inklinace vnitřního člověka nesmlouvavě podrobit. Zdá se tedy, že tento přístup, který dokument pokládá za čistě biologický, se svým nezájmem o vnitřní konstituci „vybočujících duší“ dopouští oddělení těla a duše podobnou měrou jako kritizované genderové teorie.

Tato analýza přivádí k dalšímu paradoxu. Katolická církev si velice cení některých případů, kdy se inklinace vnitřního člověka radikálně rozcházejí s „prokreační finalitou“ jeho biologického pohlaví a s přirozenou komplementaritou muže a ženy. Jsou to případy osob, které „ucítily Boží volání“⁴³ zavázat se k doživotnímu celibátu jako kněží nebo složit slib čistoty v nějaké řeholní komunitě. Celibát nebo slib čistoty můžeme interpretovat jako svobodnou volbu duše nenaplnit plodivý potenciál vlastního těla, ke které člověk není veden ničím jiným než vnitřní touhou. Je to tedy také „vůle, která s tělem nakládá, jak se jí zlíbí“ (19), co primárně rozhoduje o volbě této prestižní identity. Analogická vůle je tedy v jednom případě přijímána, v druhém odsuzována.

Kněžská a řeholní identita je genderová, protože spočívá ve společenské konstrukci prožívání pohlavnosti vlastního těla a ve specifických společenských nárocích kladených na těla celibátních lidí. Celibátní identita jakožto jakýsi „třetí gender“ se také těší v různých prostředích různé pozornosti. Prožívání sexuality celibátních osob vylučuje vaginální styk, a tyto osoby jsou proto vystavovány zvědavým pohledům, dotěrným otázkám, narážkám na soukromí a podobným nepříjemnostem, což dále prohlubuje gender-queer charakter této identity.⁴⁴ Čekal bych, že se v této

⁴³ Cituji z osobní zkušenosti typickou frázi diskursu katolické subkultury celibátních osob, abych demonstroval, že rozhodování pro celibát předpokládá emocionální stránku. Typický je i koncept „touhy po kněžství“, který nereflektovaně reprodukuje i dva slovenští kněží Peter L. Baláž a Michal Lajcha ve své knize kritické k povinnému celibátu (Baláž, Lajcha 2018; o kritice konceptu touhy po kněžství srov. Pavlík 2020: 199–201).

⁴⁴ Queer charakter celibátu obhájí např. David G. Hunter (2015); Maia Kotrosits (2015: 47–83) se zabývá průnikem queer teorie do historiografie raného křesťanství. Anthony M. Petro (2015: 39–40 a 45–46) na jednu stranu varuje před rozšiřováním pojmu queer, které by mohlo vést k tomu, že queer magicky zahrne úplně všechno, na druhou stranu uzavírá, že celibát může být chápán nikoli jako restrikce sexuální touhy, ale příležitost pro nové, duchovní druhy tužeb – queer bez sexu.

subkultuře nalezne větší pochopení pro individuální zkušenosti jednotlivců vybočujících z dominantních konvencí. Ve vatikánském dokumentu o genderu se však tato vnímavost neprosadila.

Přemýšlet, ale raději nedomýšlet

Kapitola „Přemýšlet“ je nejkratší a není právě myšlenkově nejsilnější částí textu. Najdeme zde silný logický argument, že pojem intersexuality a transgenderu se snaží popřít přirozenost, zatímco implicitně ji potvrzuje, protože oba pojmy předpokládají sexuální odlišnost, která má být popřena nebo překonána (*Jako muže a ženu* 25). Toto by byl vážný argument, který by si zasloužil zamyšlení, kdyby tyto pojmy genderového diskursu byly produktem čistě spekulativního filozofického myšlení. Ony však nepovstaly z pouhé autonomie čistého rozumu, nýbrž ze snah etablovat a demarginalizovat netypické případy lidské existence a zkušenosti, které jsou empiricky dané a s rozvojem možností medicínské vědy a praxe stále zjevnější a častější.

Poté navazuje odstavec, který tvrdí, že filozofická analýza ukazuje zásadnost sexuálních rozdílů mezi mužem a ženou pro lidskou identitu, a odkazuje nejprve na řeckou a latinskou filozofii, ve které je údajně „essence transcendentním prvkem, který uspořádává a harmonizuje rozdíl mezi ženskostí a mužskostí v jedinečnosti lidské osoby“ (26). Toto nejasné vyjádření se zcela míjí se závěry nejcitovanějších publikací posledních čtyř desetiletí o genderu a sexualitě ve starověku, které vlastně vatikánský dokument zcela ignoruje. Starověké myšlení nepracovalo s rozlišením genderu a pohlaví a rozdíly mezi muži a ženami pojímalo spíše jako rozdíl společenské hierarchie (gender) než jako biologickou či esenciální diferenci; rozdíl vidělo spíše v míře lidství než v metafyzickém esenciálním mužství a ženství.⁴⁵

Na samém začátku kapitoly „Přemýšlet“ se zdůrazňuje, že pohlavní dimorfismus je prokázán genetikou, podle níž jsou mužské buňky s pohlavními chromozomy XY odlišné od ženských s chromozomy XX. Tento genetický poznatek prý opravňuje medicínu, aby v případě intersexuálních osob provedla stanovení konstitutivní identity daného člověka na základě objektivních parametrů (24), a rozptýlila tak pochybnosti o binární pohlavní diferenci. Odvolání církve na základy genetiky je však ošemetné. Je to nutně pouze taktický, pragmatický a dočasný manévr. Jakmile totiž obrátíme

⁴⁵ Thomas Laqueur ([1990] 2017) přišel s radikální tezí o jednopohlavním modelu, v němž se sexuální difference ve starověku a středověku odvíjela od genderových rozdílů; před ním se Michel Foucault ([1984] 2003a, 2003b) a Aline Rousselle ([1983] 1988) zabývali z různých metodologických pozic postavením mužů a žen v sexuálních, rodinných a reprodukčních vztazích; Teresa Shaw (1998) zkoumá asketickou praxi raných křesťanů a ukazuje jejich víru v možnost překonat regulaci životosprávy biologickou determinací a obnovit originální lidskou přirozenost, která byla asexuální; Malin Grahn-Wilder (2018) analyzuje názory na gender a sexualitu ve stoické filozofii, která zpochybňovala genderovou hierarchii mužů a žen na základě přesvědčení o jedné sdílené lidské přirozenosti.

pozornost k jinému, a to mnohem zásadnějšímu křesťanskému učení, stane se na jednu dogmatické lpění na genetice kontraproduktivní. Jedním z hlavních dogmat katolické církve je trvalé panenství Ježíšovy matky Marie, které mimo jiné znamená, že Ježíš byl počat bez mužského semene.⁴⁶ Jestliže budeme trvat na normativitě genetiky pro výklad křesťanské víry, znamená to, že Ježíš při své parthenogenezi nemohl dostat chromozom Y, a musel být tedy transgender nebo intersexuální osobou, mužem v ženském těle nebo ženou s mužskými orgány.⁴⁷ Je to opravdu vrcholná ironie: tak dlouho se snažíte vypudit transgender a intersexualitu z myšlení církve, až se vaším rozhodujícím argumentem vrátí přímo do jádra vaší víry...

Závěrečné úvahy

Rétorická analýza dokumentu o genderu ukázala některé jeho problematické stránky. Text pravděpodobně odráží komunikační záměr autorů vyhovět recipientům s rozmanitými očekáváními, a většina jeho nedostatků tak padá na vrub této rétorické strategii. Rétoriku díla jsem proto označil jako „rétoriku vyváženosti“. Dokument se snaží uspokojit konzervativní křídlo církve tím, že poskytuje stanovisko potvrzující kontinuitu církevních norem ohledně manželství a sexuality a odmítající autonomii diskursivně konstruovaného genderu. Snaží se ale také, a to možná zcela upřímně, podpořit na katolických výchovných a vzdělávacích institucích prostředí přátelsky vnímavé k lidem, jejichž prožívání genderu a sexuality vybočuje z prosazovaných tradičních konceptů, i když se nemohu zbavit pochybností, zda tato snaha může mít bez změny diskursu dostatečný efekt.

Výhrady k argumentaci textu odkrývají inkonzistenci dokumentu s širším církevním diskursem. Nicméně podobným nedostatkem trpí více katolických dokumentů, aniž by to omezovalo jejich význam. Katolická církev nezakládá svou autoritu a identitu na konzistenci vlastního myšlení, nýbrž naopak platnost učení zakládá na své autoritě. Jistá míra inkonzistence je dokonce pro identitu církve prospěšná, protože otevírá prostor pro vnitřní názorovou diverzitu spojující dohromady lidi konzervativní i liberální, tradicionalistické i progresivní. Existují však prvky, které jsou od katolické identity takřka neodmyslitelné. Jedním z nejdůležitějších je hierarchičnost a s tímto konceptem dokument koresponduje velmi dobře. Nahrazuje sice požadavek nadřazenosti muže nad ženou v heterosexuální rodině neutrálnějším (nebo spíše eufemistickým)

⁴⁶ Přesvědčení o Ježíšově početí bez zapojení mužského rodiče a Mariině panenství se odráží už v novozákonních textech (*Mt* 1,18–20 a 25; *Lk* 1,30–38). Víra v Mariino fyziologické panenství po porodu je naturalisticky podchycena v *Protoevangelii Jakubově* (2. stol. n. l.). Tyto tendence vyvrcholily v dogmatu o Mariině trvalém panenství (*KKC* 496–507).

⁴⁷ Tuto tezi hájí Virginia Ramey Mollenkott (Mollenkott, 2001: 105–107; Weekly, s. 34). Srov. také Patrick Cheng (2011: 83–84 a 91).

konceptem komplementarity pohlaví,⁴⁸ nicméně právě stávající hierarchický model církve je jedním z rámců, ve kterých nabývá dokument o genderu plného smyslu, zvláštní naléhavosti a snad i konzistence.

Církevní mocenské uspořádání má totiž sakrálně patriarchální ráz. Moc v katolické církvi může vykonávat pouze osoba s kněžským svěcením, které je přístupno pouze mužům. Udělení svěcení je podmíněno celibátem,⁴⁹ který znamená závazek žít bez manželství, což v rámci katolické sexuální morálky, legitimující oficiálně pouze nechráněný⁵⁰ vaginální sex v rámci manželství, implikuje naprostou sexuální zdrženlivost. Současné genderové teorie nejen zpochybněním principů tradiční sexuální morálky relativizují výlučnost celibátu, ale také svými koncepty ohrožují samotnou církevní mocenskou strukturu. Kdyby se totiž prosadily, přestaly by platit důvody pro mužskou nadřazenost a exkluzivitu, a dokonce by mohlo být v některých případech nemožné rozlišit muže od ženy. V rámci platných řádů církve by se tak základy katolické hierarchie propadly do chaosu a vyžadovaly by radikální přepracování. Hájením tradičních pozic v otázce sexuality a genderu se struktury této instituce změnám v dělbě moci účinně brání.

⁴⁸ V textu je dokonce pasáž, která zní jako výslovná sebekritika církve: „Nelze popřít, že během staletí se v různých formách projevovala nespravedlivá podřízenost, která smutně poznamenala dějiny a projevila se i uvnitř církve. Způsobila rigiditu a strnulost, která brzdila nezbytnou a progresivní inkulturaci Ježíšova poselství o *stejně důstojnosti muže a ženy*. Dala prostor pro nařčení z určitého maskulinismu víceméně maskovaného náboženskými důvody.“ (*Jako muž a ženu* 15)

⁴⁹ Celibát je závazná podmínka svěcení v římském ritu, v řeckém ritu je svěcení podmíněno alternativně celibátem nebo heterosexuálním manželstvím.

⁵⁰ Oficiální katolická sexuální morálka vylučuje veškerou „umělou“ antikoncepci s výjimkou metody neplodných dnů a sexuální abstinence manželů v plodných fázích periody. Církev už v encyklice Pia XI. *Casti connubii* (1930), v níž trvala na primárně prokreační finalitě sexu, připustila, že sekundárním cílem je také kultivace vzájemné lásky a že je tedy legitimní „využití manželských práv“ i po menopauze nebo při neplodnosti manželů. Encyklika Pavla VI. *Humanae vitae* (1968) pak přichází s rozvinutím myšlenky, že sex má dvojí finalitu (plodivou a sjednocující) a připouští užití metody neplodných dnů. Ostatní formy antikoncepce ale odmítá jako umělé. Fakticky tedy posuzuje dovolenost a nedovolenost pohlavního styku mezi manžely bez ohledu na úmysl páru předejít touto metodou početí a etickou relevanci jednání přenáší z oblasti vnitřního rozhodnutí do oblasti materiálních technik sexuálního aktu. Tyto požadavky encykliky *Humanae vitae* byly předmětem kritiky teologů i řadových katolíků (pro poslední kritiku těchto pozic z českého medicínského prostředí srov. Greguš 2019) a cílem mediálních útoků na církev až do pontifikátu papeže Františka. František však tuto doktrínu nezměnil, pouze zpočátku odvedl pozornost k sociálním a ekologickým otázkám a později tyto věci zcela přehlušilo řešení problémů mnohem závažnějších, vyvolaných mnohaletým systémovým krytím případů sexuálního zneužívání mladistvých a zranitelných osob ze strany kléru.

Literatura

- Armstrong, P. M. 2019. 'Male and Female He Created Them' Rejects Gender Ideologies. *NCR* 11. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.ncregister.com/blog/male-and-female-he-created-them-rejects-gender-ideologies>).
- Bachmann, E. 2019. U.S., English bishops welcome Vatican document on gender ideology. *The Catholic Register* 11. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.catholicregister.org/home/international/item/29707-u-s-english-bishops-welcome-vatican-document-on-gender-ideology>).
- Baláž, P. L., M. Lajcha. 2018. *Tragédie celibátu – mrtvá manželka*. Martin: Klák.
- Barberi, M. J., J. A. Selling. 2013. The Origin of *Humanae Vitae* and the Impasse in Fundamental Theological Ethics. *Louvain Studies* 37 (4): 364–389, <https://doi.org/10.2143/LS.37.4.3047125>.
- Bouma, D. 2019. Zpráva z konference: „Jako muže a ženu je stvořil (Gen 1,27)“ (7. listopadu 2019, Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova, Praha). *AUC Theologica* 9 (2): 170–171, <https://doi.org/10.14712/23363398.2020.15>.
- Brown, P. (1988) 2000. *Tělo a společnost. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*. Brno: CDK.
- Catholic News Agency. 2019. New Vatican Document Says Gender Theory Is 'Cultural and Ideological Revolution' (tisková zpráva). *CNA* 10. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.catholicnewsagency.com/news/41503/new-vatican-document-says-gender-theory-is-cultural-and-ideological-revolution>).
- Congregation for Catholic Education. 2019. *'Male and Female He Created Them': Toward a Path of Dialogue on The Question of Gender Theory in Education*. Vatican City: Vatican Press. Staženo 6. 2. 2023 (https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20190202_maschio-e-femmina_en.pdf).
- Congregazione per l'educazione cattolica. 2019. *'Maschio e femmina li creò': Per una via di dialogo sulla questione del gender nell'educazione*. Città del Vaticano: Tipografia Vaticana. Staženo 6. 2. 2023 (https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20190202_maschio-e-femmina_it.pdf).
- Cornwall, S. 2019. The Vatican's Male and Female He Created Them – A Response. *The Shiloh Project* 17. 6. 2019. Staženo 8. 2. 2023 (<https://www.shilohproject.blog/male-and-female-he-created-them-a-response-to-the-vatican-report-on-gender-education>).
- Corredor, E. S. 2019. Unpacking "Gender Ideology" and the Global Right's Antigender Countermovement. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 44 (3): 613–638, <https://doi.org/10.1086/701171>.
- Česká biskupská konference. 2022. Červená řada: dokumenty vydávané vatikánskými dikasteriemi. Staženo 17. 11. 2023 (https://cbk.cirkev.cz/dokumenty/dokument-c-45-jako-muze-a-zenu-je-stvoril_248).
- Čeští a moravští biskupové. 2018. Společný list biskupů českých a moravských diecézí ke schvalování tzv. Istanbulské úmluvy. *Acta České biskupské konference* 23: 365–367. Staženo 23. 5. 2023 (https://cbk.cirkev.cz/public/media/files/25/source/orig/24065_acta-cbk-2018.pdf).

- Čeští a moravští biskupové. 2023. *Prohlášení ČBK k aktuálnímu dění ohledně manželství a rodiny* 6. 7. 2023. Staženo 21. 7. 2023 (https://www.cirkev.cz/prohlaseni-cbk-k-aktualnimu-deni-ohledne-manzelstvi-a-rodiny_25218).
- DeBernardo, F. 2019. New Ways Ministry Responds to New Vatican Document on Gender Identity. *New Ways Ministry* 10. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.newwaysministry.org/2019/06/10/new-ways-ministry-responds-to-new-vatican-document-on-gender-identity/>).
- Dever, R. 2019. The Vatican's New Document on Gender: Is There Hope? *Association of Catholic Priests*. 13. 6. 2019. Staženo 8. 2. 2023 (<https://associationofcatholicpriests.ie/the-vaticans-new-document-on-gender-is-there-hope>).
- Dicastery for Culture and Education. Documents of the Dicastery (The Section for Education). Staženo 6. 2. 2023 (<http://www.educatio.va/content/cec/en/documents/documents-of-the-Congregation.html>).
- Druhý vatikánský koncil. 1995. Dei verbum. Věřoučná konstituce o Božím zjevení. Pp. 105–123 in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství.
- Druhý vatikánský koncil. 1995. Gaudium et spes. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě. Pp. 179–265 in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství.
- Foucault, M. (1984) 2003a. *Dějiny sexuality II. Užívání slastí*. Překlad K. Thein, N. Darnadyová, J. Fulka. Hermann & synové.
- Foucault, M. (1984) 2003b. *Dějiny sexuality III. Péče o sebe*. Překlad M. Petříček, L. Šerý, J. Fulka. Hermann & synové.
- František, A. Al-Tayyib. 2019. *A Document on Human Fraternity for World Peace and Living Together*. Libreria editrice vaticana. Staženo 9. 2. 2023 (https://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html).
- František, A. Al-Tayyib. 2019. Documentum De Humana Fraternitate pro Pace Mundiali et communi convictu subsignatum a Summo Pontifice Francisco et Magno Imam al-Azhar Ahamad al-Tayyib Abu Dabi. AAS 111 (3): 349–356.
- František. 2013. *Evangelii gaudium*. AAS 105 (12): 1019–1137. Libreria editrice vaticana. Staženo 4. 3. 2023 (https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html).
- František. 2015. *Laudato si'*. AAS 107 (9): 847–945. Libreria editrice vaticana. Staženo 4. 3. 2023 (https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html).
- František. 2016. *Amoris laetitia. Radost z lásky*. Praha: Nakladatelství Paulínky.
- František. 2020. *Fratelli tutti. On fraternity and Social Friendship*. Libreria editrice vaticana. Staženo 4. 3. 2023 (https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html).
- General Secretariat of the Synod. 2021. Synodal Process. *Synod 2021–2024*. Staženo 27. 2. 2023 (<https://www.synod.va/en/synodal-process.html>).

- Grahn-Wilder, M. 2018. *Gender and Sexuality in Stoic Philosophy*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Greguš, J. 2019. Catholicism and Contraception. *Česká gynekologie* 84 (6): 468–474.
- Heroldová, M. 2018. Duka: Halík opakovaně napadá moje stanoviska, proto dostal napomenutí. *Aktuálně.cz* 20. 12. 2018. Staženo 6. 2. 2023 (<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/duka-halik-opakovane-napada-moje-stanoviska-proto-dostal-nap/r~cc8eaffc045911e9a446ac1f6b220ee8/>).
- Honzejek, P. 2018. Piťhovo kázání o vládě homosexuálů byl agresivní bulvár. Církev se nemá chovat jako netolerantní sekta, říká kněz Petráček. *Hospodářské noviny* 1. 11. 2018. Staženo 6. 2. 2023 (<https://archiv.hn.cz/c1-66320690-s-rozbehem-petra-honzejka-cirkev-se-nema-chovat-jako-sekta-hodne-katoliku-se-rozmysli-jestli-v-ni-jeste-zustavat-rika-teolog>).
- Honzejek, P. 2019. Nacionalismus není cesta do nebe, ale do pekla, říká plzeňský biskup Tomáš Holub. *Hospodářské noviny* 9. 9. 2019. Staženo 8. 2. 2023 (<https://archiv.hn.cz/c1-66636640-nacionalismus-neni-cesta-do-nebe-ale-do-pekla-rika-plzensky-biskup-tomas-holub>).
- Hunter, D. G. 2015. Celibacy was Queer. Rethinking Early Christianity. Pp. 13–24 in K. T. Talvacchia, M. F. Pettinger, M. Larrimore (eds.). *Queer Christianities. Lived Religion in Transgressive Forms*. New York, London: New York University Press.
- Cheng, P. S. 2011. *Radical Love: An Introduction to Queer Theology*. New York, N.Y.: Seabury Books.
- Intersex Human Rights Australia. 2019. Joint statement to the Congregation for Catholic Education. *IHRA* 17. 6. 2019, poslední aktualizace 16. 3. 2021. Staženo 8. 2. 2023 (<https://ihra.org.au/35418/joint-statement-congregation-catholic-education>).
- Jan Pavel II. 1994. *Ordinatio sacerdotalis*. AAS 86: 545–548.
- Jan Pavel II. 1997a. *Ad Pontificiae Academiae Scientiarum sodales*. AAS 89: 186–190.
- Jan Pavel II. 1997b. *Laetamur magnopere*. AAS 89: 819–821.
- Jones, K. J. 2019. Catholic 'Gender Theory' Document: Clarity for a Wounded, Oversexed Culture? *The Catholic Register* 11. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.catholicregister.org/home/international/item/29700-catholic-gender-theory-document-clarity-for-a-wounded-oversexed-culture>).
- Katolická církev. 1995. *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství.
- Kongregace pro katolickou výchovu. 2020. „Jako muže a ženu je stvořil“: Cestou dialogu o otázkách genderu ve výchově. Praha: Sekretariát České biskupské konference. Staženo 6. 2. 2023 (https://cbk.blob.core.windows.net/cms/ContentItems/296_00296/jako-muze-a-zenu-je-stvoril-final-web.pdf).
- Kotosits, M. 2015. *Rethinking Early Christian Identity. Affect, Violence, and Belonging*. Minneapolis: Fortress Press.
- Kuhar, R., D. Paternotte (eds.). 2017. *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. London – New York: Rowman & Littlefield International.
- La Croix International. 2019. Vatican's new document on gender identity (tisková zpráva). *La Croix International* 11. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://international.la-croix.com/news/religion/vaticans-new-document-on-gender-identity/10299>).

- Laqueur, T. (1990) 2017. *Rozkoš mezi pohlavími: Sexuální difference od antiky po Freuda*. Překlad M. Pokorný. Praha: Karolinum.
- Marchlewska, M., A. Cichocka, F. Łozowski, P. Górski, M. Winiewski. 2019. In Search of an Imaginary Enemy: Catholic Collective Narcissism and the Endorsement of Gender Conspiracy Beliefs. *The Journal of Social Psychology* 159 (6): 766–779, <https://doi.org/10.1080/00224545.2019.1586637>.
- McElwee, J. J. 2019. Vatican Office Blasts Gender Theory, Questions Intentions of Transgender People. *National Catholic Reporter* 10. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.ncronline.org/vatican/vatican-office-blasts-gender-theory-questions-intentions-transgender-people>).
- Mickens, R. 2019. Vatican Document on Gender Is Like Lipstick on a Pig. *La Croix International* 14. 6. 2019. Staženo 6. 2. 2023 (<https://international.la-croix.com/news/letter-from-rome/vatican-document-on-gender-is-like-lipstick-on-a-pig/10334>).
- Mollenkott, V. R. 2001. *Omnigender: A Trans-Religious Approach*. Pilgrim Press.
- Nussbaum, M. 1999. The Professor of Parody. The Hip Defeatism of Judith Butler. *The New Republic*. Staženo 4. 3. 2023 (<https://newrepublic.com/article/150687/professor-parody>).
- Nussbaum, M. 2022. Profesorka parodie. Módní defétismus Judith Butlerové. Překlad M. Kettner. *Reflexe* 62: 113–134, <https://doi.org/10.14712/25337637.2022.19>.
- O'Malley, J. W. 2015. Druhý vatikánský koncil: Humanistický koncil a řečová událost. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život* 25 (4): 35–45.
- O'Connell, G. 2019. Vatican Issues New Document Criticizing 'Gender Theory'. *America Media: The Jesuit Review* 10. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.americamagazine.org/faith/2019/06/10/vatican-new-document-gender-theory>).
- Pavlík, J. 2020. Tragédie církevní disciplíny aneb polemika nad „mrtvou manželkou“. *Studia Theologica* 22 (2): 193–205, <https://doi.org/10.5507/sth.2020.002>.
- Pergler, T., T. Klézl. 2018. Spor Duky a Halíka se vyostřuje. Kardinál profesora pokáral kvůli Istanbulské úmluvě. *Aktuálně.cz* 11. 12. 2018. Staženo 6. 2. 2023 (<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/spor-duky-a-halika-se-vyostruje-kardinal-profesora-pokaral-k/r~36406e08fd6711e8a446ac1f6b220ee8/>).
- Petro, A. M. 2015. Celibate Politics. Queering the Limits. Pp. 37–47 in K. T. Talvacchia, M. F. Pettinger, M. Larrimore (eds.). *Queer Christianities. Lived Religion in Transgressive Forms*. New York, London: New York University Press.
- Pavel VI. 1968. *Humanae vitae*. AAS 60: 481–503.
- Pius XI. 1930. *Casti connubii*. AAS 22: 539–592.
- Pius XII. 1950. *Humani generis*. AAS 42: 561–578.
- Pullella, Ph. 2019. Vatican Condemns Gender Theory as Bid to Destroy Nature. *Reuters* 11. 6. 2019. Staženo 7. 2. 2023 (<https://www.reuters.com/article/us-vatican-gender-idUSKCN1TB20E>).
- Rousselle, A. (1983) 1988. *Porneia, On Desire and the Body in Antiquity*. Transl. by F. Pheasant. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Shaw, T. M. 1998. *The Burden of the Flesh. Fasting and Sexuality in Early Christianity*. Minneapolis, MN: Fortress Press.
- Schutz, P. J. 2019. A Response to the Vatican Document, Male and Female He Created

- Them'. *National Catholic Reporter* 24. 6. 2019. Staženo 9. 2. 2023 (<https://www.ncronline.org/opinion/guest-voices/response-vatican-document-male-and-female-he-created-them>).
- Synod of Bishops, XIV Ordinary General Assembly. 2015. *The Final Report of the Synod of Bishops to the Holy Father, Pope Francis*. Vatican City 24. 10. 2015. Staženo 9. 2. 2023 (https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20151026_relazione-finale-xiv-assemblea_en.html).
- Weekley, D. E. 2018. Becoming Grateful Allies: An Interview with Dr. Virginia Ramey Mollenkott. *Journal of Feminist Studies in Religion* 34 (1): 25–36, <https://doi.org/10.2979/jfemistudreli.34.1.04>.

 BY-NC Jiří Pavlík, 2023.

 BY-NC Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2023.

Doc. PhDr. Jiří Pavlík, Ph.D., působí na katedře biblistiky a judaistiky Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy. Zabývá se antickou filozofií a kulturou, konstruktivistickými přístupy k interpretaci dějin raného křesťanství a problematikou sexuality a genderu v antice. ORCID: 0000-0003-0324-1013. Kontaktní e-mail: jiri.pavlik@htf.cuni.cz.